

Dom narodnoga zdravlja u Osijeku – Štamparova zamisao pretočena u ostvarenje

Zlata Živaković-Kerže

Hrvatski institut za povijest

Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

zkerze@yahoo.com

SAŽETAK: Velikim zalaganjem Andrije Štampara 1920-ih i 1930-ih došlo je do reorganizacije i unaprjeđivanja zdravstvene službe. Pri tome je golemo značenje imala njegova zamisao o potrebi osnivanja i otvaranja domova zdravlja diljem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, tj. potonje Kraljevine Jugoslavije. Otvaranjem Doma narodnoga zdravlja u Osijeku s brojnim službama, napose dispanzerskom i protuepidemijskom, osigurana je u gradu na Dravi bolja zdravstvena zaštita stanovništva. Rad Doma narodnoga zdravlja odvijao se potpuno u skladu s tadašnjim programom socijalne medicine koju je zastupao Štampar, koji je do 1930. u nekoliko navrata boravio u Osijeku. U sastavu novootvorenoga Doma narodnoga zdravlja djelovale su gradska i školska poliklinika, sanitarna inspekcija, anti-TBC i kožno-venerični dispanzer, antitrahomska i antirabična stanica, dječji dispanzer, zubni odjel i Higijenski zavod, dok su pokusne životinje, potrebne za rad zavodskoga bakteriološkog laboratorija, držane – do izgradnje posebne dvorišne zgrade (1958/59) – u dvorišnoj zgradi koja se nalazila uz zgradu u kojoj je danas Odjel neurologije, dakle u sklopu osječke Opće bolnice.

Ključne riječi: *Andrija Štampar; reorganizacija zdravstvene službe; Dom narodnog zdravlja u Osijeku; prilike u zdravstvu 1920-ih*

Uvod

Budući da se u povijesti zdravstva grada Osijeka vrlo malo pisalo o ulozi Andrije Štampara u reorganizaciji i unaprjeđivanju zdravstvene službe u ovom dijelu Slavonije te o ostvarenju njegove zamisli o potrebi osnivanja i značenja Doma narodnoga zdravlja u Osijeku, o tome se piše u ovome radu na temelju istraživanja neobjavljene arhivske građe pohranjene u Državnom arhivu u Osijeku. Za analizu je korištena relevantna literatura vrsnih poznavatelja života i rada Andrije Štampara.¹

¹ Dugac, Ž., »Andrija Štampar i javno zdravstvena politika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca Jugoslavije«, *Andrija Štampar: radovi sa znanstvenih skupova Dani Andrije Štampara u Slavonskom Brodu*, Slavonski Brod–Zagreb 2009., 63–73; Grmek, M. D., »Životni put Andrije Štampara, borca za unapređenje narodnoga zdravlja«, *Izabrani članci Andrije Štampara*, Zagreb 1966., 26–34; Balen, I.,

Zaostalost u odnosu prema zdravstvenim pitanjima analitičari su sredinom 1930-ih godina promatrali s obzirom na siromašne uvjete života na selu jer je u tadašnjoj Kraljevini Jugoslaviji oko 80% stanovništva bilo seljačko, a oko 70% seljačkih domaćinstava imalo je manje od jednoga i pol hektara zemlje. U takvim prilikama npr. *seljačka naselja i kuće ne odgovaraju ni najosnovnijim zahtjevima higijene... Seljaka ishrana je svuda jednolična, većinom nedovoljna i slabo pripravljena*, a uz takvu bijedu, pa još i neznanje (neprosvijećenost), *glavni saveznik bolesti*, pogotovo što je *opća prosvijećenost kod nas na niskom stupnju, a zdravstvena je još na nižem*; dodat će se tome da su u prosvjetnom smislu *osobiti ... zaostale žene, naše majke*. Prema podacima popisa iz 1931., među ženskim pučanstvom, iznad deset godina starosti, bilo 56% nepismenih žena, a u nekim banovinama tadašnje države čak i 81% do 86% (Vrbaska banovina).² Tada se računalo da u Kraljevini Jugoslaviji ima 27 000 seoskih naselja i prilog koji se time bavi navodi kako je *vjerojatnost velika da nema ni 200 od njih, koja imaju bilo kakvu, makar i najmanju, zdravstvenu ustanovu*.³

Jandrić-Balen, M., »Štampar kao prosvjetitelj«, *Andrija Štampar: radovi sa znanstvenih skupova Dani Andrije Štampara u Slavonском Brodu*, Slavonski Brod–Zagreb 2009., 9–19.

² Prema popisu od 31. ožujka 1931. u Kraljevini Jugoslaviji je živjelo 13 934 036 stanovnika. Vidi opširnije Državni arhiv Hrvatske u Zagrebu (dalje DAH), arhivski fond 367; Republički zavod za statistiku SRH, Retrospekt popisa stanovništva 1857.-1961. po naseljima i dijelovima naselja, Zagreb 1964.

³ Škatarčić, A., »Pomor djece u Jugoslaviji«, *Znanost i život*, 1937., str. 93–105.

U takvim prilikama djelovao je dr. Andrija Štampar na ovom području od 1920-ih godina, a posebno od 1922., kada je predavao Socijalnu medicinu na tadašnjem Medicinskom fakultetu u Zagrebu te kada je oko 1930. postao članom Higijenskoga odbora Zdravstvene organizacije Lige naroda. Današnji razgovori npr. o štetnosti pušenja i alkohola nisu neka novost jer je upravo Štampar kao liječnik davnih dana zborio o štetnosti pušenja i alkohola, važnosti higijene te skrbi o majkama i djeci. Štampar se, čije se ime veže i uz osnivanje i početke rada Svjetske zdravstvene organizacije, zauzimao za humanije uvjete života i kraće radno vrijeme.

Štampar je svoj zdravstveni nauk ponajprije širio diljem Kraljevine Jugoslavije, ali i u inozemstvu. Doduše, u svojoj državi doživio je da mu je djelovanje bilo ograničeno pa je odlazio u svijet, pri čemu se posebice spominju SAD i Kina, u koju je između 1932. i 1938. odlazio triput, radeći ondje na suzbijanju zaraza nakon poplava. U svojem je djelovanju napisao 237 knjiga i članaka te je zaslužan za osnivanje, pokretanje i pomaganje pri pokretanju čak 250 socijalno-medicinskih ustanova poput Centralnoga higijenskoga zavoda u Beogradu i Higijenskoga zavoda sa Školom narodnoga zdravlja u Zagrebu. Uz to, zaslužan je i za otvaranje 34 dispanzera za tuberkulozu, 19 bakterioloških stanica (jedna je u Osijeku), 18 ambulanti za trahom, 17 školskih poliklinika, 14 ustanova za dojenčad i malu djecu, šest epidemioloških zavoda i mnoštvo drugih ustanova.⁴

I bez izravnoga vezanja za tematiku koja se tiče svjetskoga zdravstva i značaja Svjetske zdravstvene organizacije, može se s puno prava reći da je djelovanje Andrije Štampara povezano s dramatičnom promjenom *što se tiče dužine života i zdravlja naroda svijeta*, a odrazilo se u *dva glavna smjera u obuzdavanju zaraznih bolesti kojima su ljudi od pamtivijeka od vremena do vremena plaćali danak kada bi izbile masovne epidemije koje su neprestano ugrožavale dječje živote i slabile snagu ili opterećivale zdravlje velikog broja stanovništva; i u golemo porasloj stopi preživjele djece koja su se radala*.⁵ Valjalo je to navesti čak i ako se u vezi s tim i ne spominje Štampar, jer se zna da je i njegova uloga u tome važna.

Djelovanje u reorganizaciji i unaprjeđivanju zdravstvene službe

U svibnju 1913. Dekretom župana Požeške županije upućen je u Novu Gradišku za općinskoga liječnika dr. med. Andrija Štampar⁶. U to doba zdravstvene prilike u

⁴ Buljan, J., »Narodno zdravlje i liječništvo (opća/obiteljska medicina) u doba Andrije Štampara i danas«, *Andrija Štampar: radovi sa znanstvenih skupova Dani Andrije Štampara u Slavonskom Brodu*, Slavonski Brod–Zagreb 2009., 38, 39; Dolušić, S., »Liječnik i svjetski putnik«, *Vjesnik*, Zagreb 30/31. VIII. 2008., 37.

⁵ *Historije čovječanstva*, II, Zagreb 1969., 155.

⁶ Andrija Štampar (1888–1958), hrvatski liječnik, organizator zdravstvene službe, socijalne i preventivne medicine; jedan od inicijatora i osnivača Svjetske zdravstvene organizacije; od 1947. pa do smrti predsjednik JAZU, današnjeg HAZU-a. (Vidi: *Hrvatski opći leksikon*, Zagreb 1996., 972).

Novoj Gradiški i okolnim mjestima, ali i diljem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, bile su izrazito loše, pa je Štampar intenzivno radio na suzbijanju onodobnih epidemija zaraznih bolesti, uvodeći na terenu mnogobrojne higijenske i sanitarne mjere.⁷

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, nastaloj nakon Prvoga svjetskoga rata, osnovano je u prosincu 1918. Ministarstvo narodnoga zdravlja, koje je imalo zadatak reorganizirati i unaprijediti zdravstvo u cijeloj državi. Godine 1919. Štampar je postao načelnik Odjela za rasnu, javnu i socijalnu higijenu u Ministarstvu narodnoga zdravlja, usmjeravajući se prema novom i ambicioznom programu. Odmah je uvidio da nema suradnje s politikom. Međutim, do 1921. nije se događalo ništa osobito u smislu te reorganizacije budući da su započeti pojedini zdravstveni programi pokazali svoje prave rezultate tek osnivanjem oblasti, konstituiranih 23. veljače 1927. godine, nakon izbora koje je kralj Aleksandar Karađorđević raspisao u prosincu 1926. godine. Naime, osnivanjem oblasti država je nastojala sve obveze financiranja prebaciti na njih i tako lakše reorganizirati zdravstvo. U provođenju te reorganizacije i unaprjeđivanju zdravstvene službe posebice se istaknuo Andrija Štampar, načelnik za socijalnu higijenu u Ministarstvu narodnoga zdravlja, koji je u razdoblju od 1921. do 1931. temeljito reformirao javno zdravstvo, položivši glavno težište na socijalno-medicinske ciljeve i odijelivši higijensku službu od opće zdravstvene službe.⁸

Po Štamparovu modelu i tadašnjim propisima svrha domova zdravlja bila je u dispanzerskom radu i promicanju javne higijene, a domovi su djelovali na području jednoga ili više kotara i imali su nekoliko odjeljenja: dispanzer za majke i djecu, školsku polikliniku, dispanzer za TBC, bakteriološko-epidemiološko i kemijsko odjeljenje, a fakultativno su osnivane stanice za suzbijanje trahoma, veneričnih bolesti i malarije, kao i opća ambulanta za preglede siromašnoga stanovništva te bolničko odjeljenje s deset kreveta.⁹

U tom je razdoblju Ministarstvo narodnoga zdravlja pridavalo glavnu pozornost socijalnim bolestima, umrežilo je cijelu državu znanstvenim i zdravstvenim zavodima i ustanovama, kojima su temeljna zadaća bila *besplatna liječenja u raznim dispanzerima te suzbijanje i ispitivanje zaraza, proizvodnja seruma i drugo*. Rezultat tih nastojanja bilo je osnivanje domova narodnoga zdravlja diljem države, pa tako i u Osijeku.¹⁰

⁷ Kocić, D., »Slavonija i Nova Gradiška u srcu Andrije Štampara«, *Andrija Štampar: radovi sa znanstvenih skupova Dani Andrije Štampara u Slavonskom Brodu*, Slavonski Brod–Zagreb 2009., 93–96.

⁸ »Iz hrvatske medicinske prošlosti«, *Spomen-knjiga Zbora liječnika Hrvatske*, Zagreb 1954; *Zbornik radova i simpozija povijesti zdravstvene kulture Slavonije i Baranje*, Osijek 1980., 38–50.

⁹ Žarković, G., »O razvitku i radu higijenske službe od 1945. do 1951. godine«, *Godišnjak o narodnom zdravlju i o zdravstvenoj službi 1949–1950*, Beograd–Zagreb 1952., 26. »Iz hrvatske medicinske prošlosti«..., n. dj.

¹⁰ »Iz hrvatske medicinske prošlosti«..., n. dj., 38–50.

Dom narodnoga zdravlja u Osijeku

Iako su se diljem novonastale države u desetljeću nakon Prvoga svjetskoga rata zdravstvene prilike znatno poboljšale, ipak se u gradovima osjećala velika potreba za higijenskim prosvjećivanjem stanovništva, i to posebice mladeži i školske djece u gradovima. Budući da u tom poratnom razdoblju u Osijeku nije bilo javnozdravstvene službe te namjene, osnovan je i otvoren 1923. Dom narodnoga zdravlja u Općoj bolnici (Odjel današnje Neurologije Kliničke bolnice u Osijeku) u Donjem gradu.¹¹

Budući da u Osijeku za novosnovanu zdravstvenu ustanovu nije bilo zgrade koja bi toj namjeni odgovarala, 1924. odlučeno je da se za Dom narodnoga zdravlja izgradi jednokatnica koja bi u cijelosti odgovarala namjeni.¹² Gradskom poglavarstvu upućena je zamolba na tu nakanu. Krajem rujna te godine dodijeljena je molitelju (Gradskoj općini) dozvola za gradnju poliklinike u Osijeku na gradskom zemljištu uz Vukovarsku cestu u Gornjem gradu prema nacrtima građevinskoga poduzeća i izvođača radova Juzbašić & Freundlich u Osijeku.¹³

¹¹ Živaković-Kerže, Z., *Javno zdravstvo u Osijeku – osamdeset godina: od Epidemiološkog zavoda do Zavoda za javno zdravstvo Osječko-baranjske županije 1925.-2005.*, Osijek 2005., II, 12.

¹² HR-Državni arhiv u Osijeku (dalje DAOS), 6 (Gradsko poglavarstvo), Izvještaj Gradskoga poglavarstva br. 8525-VII-1926., 363-VIII-1924.; 20831-VIII-1924.; 4096-VII-1924.; 26.006-IX.1924.; 243-VII-1925.

¹³ HR-DAOS, 6, 31 (Zbirka odobrenih nacrti), Spis Gradskog poglavarstva, Odluka, 27. 9. 1924.

Stoga je gradonačelnik dr. ius. Vjekoslav Hengl krajem srpnja 1924. primio priopćenje Andrije Štampara, tadašnjeg načelnika za socijalnu higijenu pri Ministarstvu narodnoga zdravlja, po kojem je inspektorat Ministarstva votirao 600.000 dinara za gradnju zgrade u kojoj bi se imala smjestiti poliklinika za školsku djecu, zubna poliklinika, dispanzer za majke i dojenčad, ambulanta za venerične bolesti te dispanzer za tuberkulozu. Ustanovu bi Ministarstvo financiralo, a gradsko poglavarstvo moralo davati *izvjesnu godišnju pomoć*. Budući da je već krajem kolovoza te godine u poglavarstvo stiglo iz ministarstva 300.000 dinara, gradonačelnik Hengl je na skupštini gradskoga zastupstva 27. kolovoza 1924. ovlastio stručnjake glede izgradnje. Gotovo istodobno stiglo je iz Zagreba pismo u kojem je Štampar *izričito želio da se ova zgrada smjesti u Gornjem gradu ili između Gornjega i Donjega grada na lijepom mjestu s dovoljno prostora, tako da se oko zgrade može urediti mali park*. Pošto je odabrana lokacija u tadašnjoj (i današnjoj) Krežminoj ulici br. 1, izgradnja doma povjerena je 27. rujna te godine osječkom Građevnom poduzeću Juzbašić & Freundlich, a nadzor je povjeren gradskom inženjeru Dimitriju Popoviću. S novcem ipak nije bilo jednostavno (ukupni troškovi gradnje iznosili su 2,057.973,78 dinara) pa je izgradnja Doma narodnoga zdravlja trajala duže od dvije godine. Zgrada je svečano otvorena i predana na upotrebu 19. prosinca 1926. godine.¹⁴

Zgrada je samostojeća jednokatnica, izgrađena u duhu historicizma, s naglašenim centralnim dijelom s pilastrima i timpanonom u pročelju. Fasada je u cijelosti radena u žbuci, a dijelovi štukature oblikovani su u gipsu i ugrađeni u fasadu. Prozo-

¹⁴ Isto, Izvještaj Gradskoga poglavarstva 363-VIII-1924.; 2083I-VIII-1924.; 4096-VII-1924.; 26.006-IX.1924.; 243-VII-1925., br. 8525-VII-1926.

ri su trokrilni s nadsvjetlom, a krovni je vijenac naglašen i odliven u betonu te naknadno profiliran, kao i pilastri. Kapiteli stupova i fasadna štukatura (rozete, vijenci, i konzole ispod krovnoga vijenca) odliveni su u gipsu i aplicirani na fasadu. Sutereri, prizemlje, prvi kat i mansardno potkrovlje imalo je površinu poda 190×3 , tj. 570 m^2 . Ispred zgrade se, kao i danas, nalazi lijepa željezna ograda.¹⁵

Svečano otvorenje

O tom događaju osječke dnevne novine *Hrvatski list* donose opširniju vijest pod naslovom »Otvorenje Doma narodnog zdravlja u Osijeku«. Otvorena je *na svečan način poliklinika u Krežminoj ulici za besplatnu liječničku njegu djece*. Dom narodnoga zdravlja, ili kako se do sada zvala dječja poliklinika, smješten je u Gornjem gradu, gotovo u samim klasijama. Jednokatnica je izgrađena novcem Ministarstva narodnoga zdravlja u Zagrebu, uz potporu gradske općine i bila je s najmodernijim higijenskim uređajem (dobivenim na račun reparacija iz Njemačke). Otvorenje je obavio (kao domaćin) načelnik higijenskog odjeljenja Ministarstva narodnog zdravlja g. prof. dr. sc. Andrija Štampar u prisutnosti predstavnika Oblasti, osječkog Liječničkog zbora i lijepog broja građanstva. Štampar se okupljenima obratio u ime ministra Narodnoga zdravlja liječnika Miletića te zahvalio na potpori Gradske općine nazočnom bivšem gradonačelniku odvjetniku Vjekoslavu Henglu i u kratkom govoru obrazložio svrhu ove institucije i njeno predstojeće blagotvorno djelovanje da u zametku uguši klice opasnih zaraznih bolesti kod naše omladine, spomenuvši pri tome, pored 300 sličnih institucija, koje je Ministarstvo narodnog zdravlja podiglo u zadnjih pet godina. Nakon Štamparova govora nazočnima se obratio liječnik Katičić, šef inspektorata Ministarstva narodnoga zdravlja u Zagrebu, istaknuvši značenje dječjih poliklinika. Potom su okupljeni obišli novoizgrađenu zgradu i razgledali uređaj i higijensku izložbu privedenu prigodom otvorenja Doma. U izložbi je (pored venerološkog odjeljenja i ljubljanske izložbe *Majka i dijete*) osobitu pažnju privukla zorno prikazana statistika zaraznih bolesti u Osijeku, koja je sastavljena pod nadzorom šefa Epidemiološkog zavoda u Osijeku g. primariusa dra Slavka Hirscha. Prema zapisu neimenovanoga novinara, od higijenskog uređaja Doma zdravlja (koji ima tri odjeljenja: antituberkulozni dispanzer, odjeljenje za grlo, nos i usta te venerološko odjeljenje) gdje će školska i doškolska djeca dobivati besplatnu liječničku pomoć i njegu naročito je korisno uređeno parno kupalište (s tuševima), koje zaprema tri sobe u prizemlju Doma. Kroz to će kupalište voditi Dom računa o tjelesnoj čistoći djece – komentira novinar – koja baš i nije osobita odlika naših širokih masa, a stalnom vezom između djece i roditelja stvarat će se s vremenom razumijevanje za zdravstvene potrebe, stvorit će se jedna higijenska kultura. Nakon svečanoga otvorenja prof. dr. sc. Štampar održao je u dvorani gornjogradske kinematografa Urania predava-

¹⁵ Isto, Izvještaj Gradskega poglavarstva 4202-VII-1926.; 5121-VII-1926.

nje o unaprjeđenju narodnoga zdravlja. No, u navedenom članku novinar je komentirao da *predavanje nažalost nije bilo osobito posjećeno*. U nastavku svečanoga čina na razini grada upriličen je banket u 13.30 sati u Grand hotelu u Županijskoj ulici (zgrada prijeratnoga Casina, sjeverno do zgrade Hrvatskoga narodnoga kazališta). *Gradska općina je dala banket u počast izaslanika Ministarstva narodnoga zdravlja dra Štampara i dra Katičića, dra Markovića (iz Novog Sada), dra Jojkića i dra Borčića te predstavnika Osječke oblasti i osječkih liječnika*.¹⁶

Izložba »Majka i dijete«, otvorena u sklopu te svečanosti, bila je svakodnevno otvorena u novoj zgradi Doma narodnoga zdravlja od 10.00 do 16.00 sati. Sastojala se od *odjeljenja Majka i dijete, higijena stanova, veneričke bolesti i tuberkuloza*. Putem dnevnoga osječkoga *Hrvatskoga lista* građanstvo je *upozoreno, a naročito radništvo da posjeti ovu izložbu, koja pruža korisnu zornu poduku za očuvanje zdravlja. Svaki dan u 14.00 sati daju liječnici stručnjačka tumačenja na izložbi. Veće grupe radništva (pojedine tvornice organizacije itd.) koje žele posjetiti izložbu neka o tome unaprijed obavijeste primarijusa dr. Hirscha da za vrijeme posjeta uzmogne prirediti popularna predavanja i tumačenja*.¹⁷

Rad Doma narodnoga zdravlja

Rad osječkoga Doma narodnoga zdravlja odvijao se potpuno u skladu s tadašnjim programom socijalne medicine koju je zastupao Štampar, koji je do 1930. u nekoliko navrata boravio u Osijeku.¹⁸

U sastavu novoootvorenoga Doma narodnoga zdravlja djelovale su gradska i školska poliklinika, sanitarna inspekcija, anti-TBC i kožno-venerični dispanzer, antitrahomska i antirabična¹⁹ stanica, dječji dispanzer, zubni odjel i Higijenski zavod, dok su pokusne životinje, potrebne za rad zavodskoga bakteriološkog laboratorija, držane – do izgradnje posebne dvorišne zgrade (1958/59) – u dvorišnoj zgradi koja se nalazila uz zgradu u kojoj je danas Odjel neurologije, dakle u sklopu osječke Opće bolnice.²⁰

¹⁶ »Otvaranje Doma narodnoga zdravlja u Osijeku«, *Hrvatski list*, Osijek, 20. 12. 1926., 3.

¹⁷ »Gradske vijesti«, *Hrvatski list*, Osijek, 31. 12. 1926., 6.

¹⁸ HR-DAOS-204, Dom narodnoga zdravlja u Osijeku 1925-1953., kutija 1, Personalni spis 33/1930.

¹⁹ Antirabičan (grč. anti = protu, rabies = bjesnoća) koji služi protiv bjesnoće.

²⁰ HR-DAOS, Ive MAŽURAN, »Vodič arhivske građe Dom narodnog zdravlja u Osijeku«, Osijek, 11. 6. 1969., 1-2.; DAOS-206, Higijenski zavod u Osijeku 1949.-1955., kutija 5, Podaci o sistematizaciji radnih mjesta, br. 1336-1950., 4. 09. 1950.; Arhiva Ispostave..., Rješenje o preventivnoj zaštiti spomenika kulture, Krežmina ulica 1, 1. 9. 1993.

Godine 1929. upravnik Doma narodnoga zdravlja bio je liječnik Slavko Hirsch. U Dispanzeru za majke, dojenčad i malu djecu (Dječji dispanzer/Ambulanta za dječje bolesti) radile su kontraktualna liječnica Elizabeta Rosenbaum i sestra pomoćnica Maja Rozman. U Ambulanti za dječje bolesti radio je i liječnik Smail Hadži Mulić, voditelj Dispanzera za majke, dojenčad i malu djecu i mliječnu kuhinju, a u Školskoj poliklinici kontraktualni liječnik Ivo Herlinger, koji je obavljao *pregled i liječenje uha, nosa i grla*. Postojeći Antituberkulozni dispanzer nalazio se u prizemlju (desno) u zgradi Doma narodnoga zdravlja. Stomatološke poslove u istoj poliklinici obavljao je *zubar* Edo Vujičić, a poslove na terenu Bakteriološko-serološkoga odjeljenja liječnik Doma narodnoga zdravlja Marijan Banić. Rad laboratorija Bakteriološko-serološkoga odjeljenja i pisarnički posao vodila je Jelka Orehovec, laborantica Doma narodnoga zdravlja. Sestra pomoćnica u Školskoj poliklinici bila je Katarina Ježić, a u Antituberkuloznom dispanzeru i mliječnoj kuhinji Nada Zalokar. Vozači su bili Pavao Schönfeld i Rudolf Živković, a administrativna činovnica Terezija Albert. U Domu narodnoga zdravlja vadila se krv te obavljala laboratorijska analiza. U sklopu Sanitarно-epidemiološke službe djelovala i Venerična ambulanta (Ambulanta za spolne bolesti) koju je vodio liječnik specijalist za venerične bolesti, kontraktualni liječnik Nikola Mudrović. Oblasni raskužitelji u *službi pri Domu narodnoga zdravlja* bili su Simeon Szabados, Drago Keber i Dominik Kalamut. Te su godine u službu Doma narodnoga zdravlja u Osijeku dodijeljeni na rad pomoćni *dezinfektori* (raskužitelji) Milan P. Stojisavljević i Ivan Lešnjaković. Prema zapisu, u Dom zdravlja na preglede su primana djeca *iz najsiromašnijih obitelji, samostalnih pomoćnika u radnjama, malograđana, obrtnika, te privatnih i državnih činovnika*.²¹ Uz navedene kontraktualne liječnike, u Domu su radili i liječnici Prokopije Uzelac (u službi suzbijanja zaraznih bolesti), Rafael Nahmijas (bakteriologija i serologija), Marija Belavić (medicinska i sudbena kemija) i Milan Bedenić, specijalist za unutarnje bolesti i voditelj Školske poliklinike. Administrativne poslove – rješavanje akata, nabava, pregled putnih računa, nadzor nad dezinfektorima i administrativne poslove – u Antirabičnoj stanici obavljao je činovnik Dragan Rafižić, a administrativna činovnica Terezija Albert sastavljala komisijske referate te vodila urudžbeni zapisnik. Administrativne i blagajničke poslove vodila je također činovnica Doma narodnoga zdravlja Ivana Leinweber. Laborantica Jelka Orehovec, uz rad u laboratoriju, obavljala je pisarnički posao te vodila knjige Bakteriološko-serološkoga odjeljenja. Poslove dnevničara u Kemijskom i bakteriološko-serološkom odjeljenju obavljala je laborantica Vladislava Petrović, u Dječjem dispanzeru sestre pomoćnice Pavica Barac i Maja Rozman, u Antituberkuloznom dispanzeru i Mliječnoj kuhinji Nada Zalokar te u Bakteriološko-serološkom odjeljenju Agata Šimunović.²²

²¹ HR-DAOS-204, Dom narodnoga zdravlja u Osijeku 1925.- 1953., kutija 1, Povjerljivi spisi 1925.-1930., 2-53, godina 1929.

²² HR-DAOS-204, Dom narodnoga zdravlja u Osijeku 1925.- 1953., kutija 1, Povjerljivi spisi 1925.- 1930., 1-57, godina 1930., predmet: Starješinski izvještaji osoblja Doma narodnoga zdravlja u Osijeku za godinu 1929., 16. 1. 1930.

Kako je Dom narodnoga zdravlja u Osijeku imao specijalno bolničko zarazno odjeljenje za suzbijanje i sprečavanje širenja zaraznih bolesti, Zavod je 1930. predložio Bansknoj upravi u Zagrebu da dr. Hirscha zadrži i dalje u službi primarnoga liječnika bolnice u Osijeku, i to u kontraktualnom svojstvu. Budući da je, po mišljenju Zavoda, *ta služba sastavni dio Doma narodnoga zdravlja u Osijeku – to Zavod drži, da se ta služba g. dr. Hirschu i ne broji u sporednu službu.*²³

Zaključak

Velika je važnost Andrije Štampara u reorganizaciji i unaprijeđivanju zdravstvene službe diljem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, tj. Kraljevine Jugoslavije. Na primjeru osnivanja i izgradnje zgrade Doma narodnoga zdravlja u Osijeku istaknuto je ostvarenje njegove zamisli o velikoj potrebi otvaranja domova narodnoga zdravlja s brojnim službama. U gradu na Dravi Štampar je osigurao bolju zdravstvenu zaštitu stanovništva, i to dispanzerskom i protuepidemijskom službom. Štamparov sustav zdravstvene zaštite uključivao je od ljeta 1925. tek osnovanu Bakteriološku stanicu, koja je izdignuta na stupanj zavoda, promijenivši te godine ime u Epidemiološki zavod. Izgradnjom zgrade Doma narodnoga zdravlja 1926. godine u Krežminoj ulici br. 1 Zavod je djelovao kao samostalna organizacija Doma narodnoga zdravlja, a nakon upravne reforme na razini države i usvajanjem *Uredbe o ustrojstvu oblasnog odbora Osječke oblasti* od 1928. uspostavljeno je osam odjela za područja javnoga života od posebnoga interesa za društvenu zajednicu. Jedan od odjela bio je i Odjel za narodno zdravlje koji je predviđao i uređenje sanitetske službe pa je služba dobila temelje donošenjem *Uredbe o ustrojstvu oblasnih sanitetskih uprava* i *Uredbe o okružnim i sreskim (kotarskim) sanitetskim upravama*, i to vrlo brzo jer su te uredbe proglašene zakonima. Stoga se te godine Zavod potpuno uklopio u rad Doma kao njegova specijalizirana Sanitarno-epidemiološka služba i tako djelovao do završetka Drugoga svjetskoga rata.²⁴

²³ HR-DAOS-204, Dom narodnoga zdravlja u Osijeku 1925.-1953., kutija 1, Povjerljivi spisi 1925.-1930., 1-57, godina 1930., predmet: Dr. Slavko Hirsch, službovanje, 20. 1. 1930.

²⁴ Janoši, K., »Zdravstvo«. U: J. Martinčić (ur.), *Od turskog do suvremenog Osijeka*, Osijek 1996., 338–339.

IZVORI

- Državni arhiv Hrvatske u Zagrebu, arhivski fond 367
Državni arhiv u Osijeku–6 (fond Gradsko poglavarstvo)
Državni arhiv u Osijeku–204 (fond Dom narodnoga zdravlja)
Državni arhiv u Osijeku–206 (fond Higijenski zavod u Osijeku)
Hrvatski list, Osijek 1926.
Republički zavod za statistiku SRH, Retrospekt popisa stanovništva 1857.–1961. po naseljima i dijelovima naselja, Zagreb 1964.

LITERATURA

- Balen, I., Jandrić-Balen, M.**, »Štampar kao prosvjetitelj«, *Andrija Štampar: radovi sa znanstvenih skupova Dani Andrije Štampara u Slavonskom Brodu*, Slavonski Brod–Zagreb 2009., str. 9–19.
- Buljan, J.**, »Narodno zdravlje i liječništvo (opća/obiteljska medicina) u doba Andrije Štampara i danas«, *Andrija Štampar: radovi sa znanstvenih skupova Dani Andrije Štampara u Slavonskom Brodu*, Slavonski Brod–Zagreb 2009.
- Dolušić, S.**, »Liječnik i svjetski putnik«, *Vjesnik*, Zagreb 30/31. VIII. 2008.
- Dugac, Ž.**, »Andrija Štampar i javno zdravstvena politika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca Jugoslavije«, *Andrija Štampar: radovi sa znanstvenih skupova Dani Andrije Štampara u Slavonskom Brodu*, Slavonski Brod–Zagreb 2009.
- Grmek, M. D.**, »Životni put Andrije Štampara, borca za unapređenje narodnoga zdravlja«, *Izabrani članci Andrije Štampara*, Zagreb 1966.
Historije čovječanstva, Druga knjiga, Zagreb 1969.
Hrvatski opći leksikon, Zagreb 1996.
- Janoši, K.**, »Zdravstvo«. U: J. Martinčić (ur.), *Od turskog do suvremenog Osijeka*, Osijek 1996.
- Kocić, D.**, »Slavonija i Nova Gradiška u srcu Andrije Štampara«, *Andrija Štampar: radovi sa znanstvenih skupova Dani Andrije Štampara u Slavonskom Brodu*, Slavonski Brod–Zagreb 2009.
Spomen-knjiga Zbora liječnika Hrvatske, Zagreb 1954.
- Škatarić, A.**, »Pomor djece u Jugoslaviji«, *Znanost i život*, 1937., str. 93–105.
Zbornik radova i simpozija povijesti zdravstvene kulture Slavonije i Baranje, Osijek 1980.
- Žarković, G.**, »O razvitku i radu higijenske službe od 1945. do 1951. godine«, *Godišnjak o narodnom zdravlju i o zdravstvenoj službi 1949-1950*, Beograd–Zagreb 1952.
- Živaković-Kerže, Z.**, *Javno zdravstvo u Osijeku – osamdeset godina: od Epidemiološkog zavoda do Zavoda za javno zdravstvo Osječko-baranjske županije 1925.-2005.*, Osijek 2005.

THE PUBLIC HEALTH CENTRE IN OSIJEK – ŠTAMPAR'S IDEA PUT INTO PRACTICE

Zlata Živaković-Kerže

Croatian Institute of History

Department for the History of Slavonia, Srijem and Baranja, Slavonski Brod

zkerze@yahoo.com

ABSTRACT: The great commitment of Andrija Štampar in the 1920s and 1930s paved the way for the reorganisation and improvement of the public health service. His ideas about the necessity of founding and opening public health centres and stations throughout the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (later the Kingdom of Yugoslavia) played a very important role in these efforts. The opening of the Public Health Centre in Osijek, which encompassed numerous services including a dispensary and anti-epidemic service, secured a higher quality of healthcare for the local population. The Public Health Centre functioned fully in accordance with the then programme of social medicine advocated by Štampar, who resided in Osijek several times before 1930. The newly opened Public Health Centre included a city and school polyclinic; a sanitary inspection service; an anti-TB, skin, and venereal diseases dispensary; an anti-trachoma and anti-rabies station; a children's dispensary; a dental department; and a Hygiene Institute, while the experimental animals necessary for the working of the institute's bacteriological laboratory were kept – until the construction of a dedicated outbuilding (in 1958/59) – in an outbuilding located next to the building housing the Neurology Department today (part of the Osijek General Hospital).

Keywords: *Andrija Štampar; health service reorganisation; Public Health Centre in Osijek; state of healthcare in the 1920s*

Članci su dostupni pod licencijom Creative Commons: Imenovanje-Nekomercijalno (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Sadržaj smijete umnožavati, distribuirati, priopćavati javnosti i preradivati ga, uz obvezno navođenje autorstva, te ga koristiti samo u nekomercijalne svrhe.